Om mellansorken (*Alexandromys oeconomus*) på Valsörarna och i Kvarkens skärgård

NICLAS FRITZÉN

Mellansorken (*Alexandromys oeconomus*, fördes tidigare till släktet *Microtus*; fi. lapinmyyrä) har en cirkumpolär utbredning som sträcker sig från nordvästra Europa genom Nord- och Centralasien till Alaska och västra Kanada. I Väst- och Mellaneuropa förekommer den också ställvis i populationer som anses vara istidsrelikter. I Fennoskandia har den en huvudsakligen nordlig utbredning som utgör en nordvästlig utlöpare av artens huvudutbredning i ryska tajga- och tundraområden. Därtill har den isolerade förekomster i centrala fjällen i Norge och på några ställen i mellersta Sverige. Dessa sydligare svensk-norska populationer (Figur 1) är genetiskt lika de mellaneuropeiska populationerna och skiljer sig från den nordeuropeiska, och de har således en egen utbredningshistoria och är ättlingar till mellansorkar som koloniserat Sverige söderifrån (Petrova m.fl. 2025).

I Finland förekommer mellansorken främst norr om polcirkeln, men förekommer också på öar i norra delen av Bottenhavet inklusive Kvarken. Mellansorkens uppsplittrade och lite udda utbredning antas bero på att den spridits från flera istida refugier i kombination med en i övrigt komplex återkoloniseringshistoria. Vissa av förekomsterna idag kan alltså utgöras av relikter av tidigare efteristida mera sammanhängande utbredningsområden.

Vid ett besök på Akademiska bokhandeln i Helsingfors i februari 2026 lade jag beslag på sista exemplaret av den relativt nya boken *Suomen pikkunisäkkäät* (*Finlands smådäggdjur*) (Hellstedt & Laaksonen 2025), där tre uppslag ägnas åt mellansorken. På tågresan hem lästa jag om en intressant och för mig helt ny hypotes om artens förekomst på öarna i den finländska skärgården. I boken fastslås att dessa förekomsters ursprung tills vidare är oklara, men att skärgårdsmellansorkarna genetiskt liknar de mellansorkar som förekommer i Ryssland. Vid ytterligare litteraturstudier (Brunhoff m.fl. 2003, Petrova m.fl. 2025) framgår det att våra skärgårdsmellansorkar i själva verket hör till den nordeuropeiska mtDNA-linjen som omfattar inte bara Ryssland väster om Ural, utan hela norra Fennoskandia (men inte popula-

Figur 1. Mellansorken är generellt sett lite större och mörkare än åkersorken och har förhållandevis längre svans. Mellansorken på bilden är från populationen i Dalarna (Gördalen 13.9.2024) vid norska gränsen i Sverige, som åtminstone baserat på brist på fynd verkar vara isolerad från den nordliga mera sammanhängande populationen. Denna population skiljer sig dessutom genetiskt från den nordeuropeiska men är lik de mellaneuropeiska mellansorkarna. Den har således en egen utbredningshistoria söderifrån. Foto: Petter Bohman. Övriga foton: Niclas Fritzén

Figur 2. Vinterns sorkgångar på Malaxkallan 11.5.2024. En stor areal av gräsmarken kan vara betad och uppluckrad av sorkar, med stor sannolikhet av just mellansork.

tionen i västra Sverige och södra Norge), och de är alltså inte specifikt närbesläktade med just ryska mellansorkar.

Hur som helst är hypotesen som nämns i boken den att mellansorkarna kunde ha en antropokor historia i vårt kustlandskap och att de spridit sig hit med ryskt kavalleri och deras hästfoder på 1800-talet. Detta skulle alltså vara alternativet till att ha en efteristida naturlig utbredningshistoria av vilken endast relikter återstår idag. En helt intressant tanke, men bl.a. avsaknaden av isolerade mellansorkpopulationer på andra ställen där det funnits ryska garnisoner och utposter på 1800-talet (t.ex. Sveaborg och Åland eller ställen på fastlandet) ger inte direkt stöd för hypotesen.

I Finlands Artdatacenter (laji.fi) finns skärgårdsmellansorkar rapporterade från åtminstone Norrskär (Korsholm) och Tankar (Karleby), men även från Eugmo (Larsmo) (utan exaktare platsuppgift). Därtill förekommer den i Vittisbofjärds (Ahlainen) skärgård utanför Björneborg. I Eino Kostians undersökning (Kostian 1970) rapporteras den dock från ca 30 holmar i ”Vasa skärgård”, innefattande förutom nu-

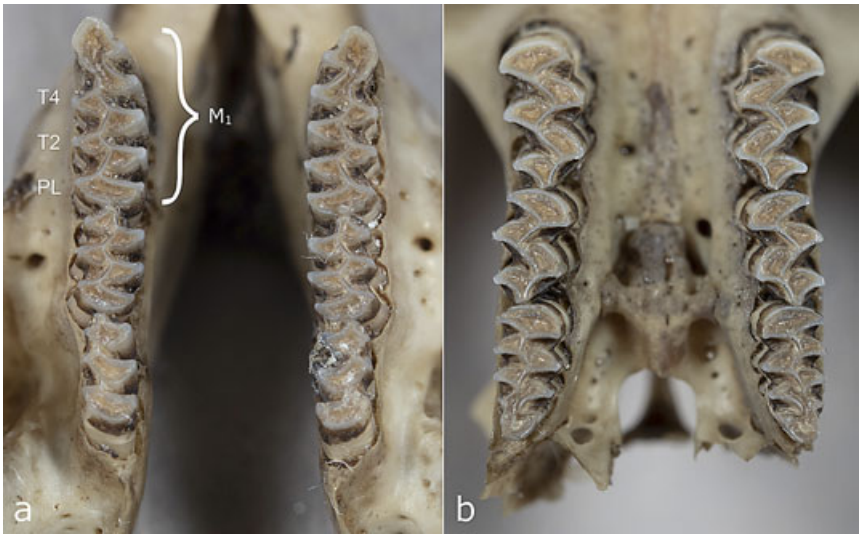

Figur 3. Under- (a) och överkäke (b) av mellansorken från Skarvgadden på Valsörarna. Underkäkens första molar (M_1) med endast tre spetsiga ”utskott” på yttersida som utgörs av bakre loben PL och de slutna trianglarna T2 och T4, skiljer den från såväl åkersork som fältsork och rysk fältsork, vilka har ytterligare ett spetsigt utskott.

varande Vasa även Rödgrynnorna och Skötgrund i Korsholm samt området kring Storskäret i Malax ytterskärgård.

Sorkgångar på ytterskären

Under mina senaste års besök på bl.a. Norrskär, men även andra holmar i Kvarkens skärgård, har jag noterat den stora mängden sorkgångar som finns på öppna gräsmarker. Förutom Norrskär utmärker sig framför allt Malaxkallan (Figur 2), men även bland grästuvor på fågelskär på Valsörarna ser man dessa gångar, om än i lite mindre utsträckning. Vid fågelinventeringar på Valsörarna noteras ofta dessa sorkgångar och t.ex. i Wistbacka m.fl. (2018) omnämns observation av mink som jagar mellansork på Båtslaget och Malhösen. Identifieringen av dessa kilande sorkar på tiotals meters håll utgör förstås snarare en kvalificerad gissning än en regelrätt artbestämning. Jag har funderat om allt detta är mellansork eller i vilken utsträckning även åkersorken (*Microtus agrestis*) är inblandad.

I samband med de senaste årens vittjning av slagfällor för mink på Valsörarna, vilka bl.a. riggats med torrfoder för fisk och hund, har jag ibland hittat sorkspillning

Materialet från Valsörarna

Skogsgrynnan N63.4117 E21.1263, 15.4.2021, död i knip- och skrakholk, 2♂, 1♀.
Skarvgadden N63.4194 E21.0994, 20.10.2025, död i slagfälla för mink, 1 ex.

i dessa. I oktober 2025 visade det sig att en sork utlöst en fälla på Skarvgadden. Även om sorken var i ganska dåligt skick fanns skallen och käkarna välbehållna. Eftersom just tändernas morfologi är diagnostiska för att skilja mellansorken från den till utseendet snarlika åkersorken, tog jag till vara sorkresterna för noggrannare granskning under mikroskop. Och till min glädje (man kan väl låta sig glädjas över att utan uppsåt ha dödat en sork på ett naturskyddsområde) visade det sig att nedre käkens främsta molar (M_1) var typisk för mellansorken (Figur 3)!

Fyndet är således det första säkerställda av mellansork i Valsörsarkipelagen. Fyndet uppfriskade även mitt minne att jag i april 2021 tagit till vara tre sorkar som jag hittade i två knipholkar och en skrakholk på Skogsgrynnan (en av knipholkarna hade även en sork i sig 2020, men den togs inte till vara då) (Figur 4). Efter att jag grävt fram dem ur frysen, tinat upp dem och granskat tänderna under mikroskop visade det sig att även dessa tre var mellansorkar.

Sommarkvarter på sanka strandängar

Min undran om huruvida åkersorken är inblandad i förekomsten av sorkgångar ute i Kvarkens skärgård och varför mellansorken inte verkar förekomma på det österbottniska fastlandet kanske stillas (åtminstone för Valsörarnas del) av dessa fyra beläggexemplar, men framför allt av slutsatserna och diskussionerna i Kostian (1968, 1970). Kostians undersökningar, som även omfattar skogssorken (*Clethrionomys glareolus*), som är den tredje arten smågnagare som förekommer i Kvarkens skärgård, ger vid handen följande: Mellansorken livnär sig på diverse gräs, halvgräs och örter, sommartid främst de ovanjordiska delarna och vintertid de underjordiska delarna. I mellersta och ytterskärgården i Kvarken förekommer mellansorken överallt där lämpliga sanka strandängar förekommer, vilka utgör artens sommarkvarter. Den är därtill beroende av öppna, högre belägna vinterkvarter (enbestånd med ris- och gräsvegetation), vilka främst finns i de mera yttre och exponerade delarna av skärgården eller på innerskärgårdens trädlösa småskär.

I innerskärgården förekommer mellansorken således endast på små skär, eftersom de större holmarna är trädbevuxna och saknar de högre belägna öppna område-

Figur 4. I tre sjöfågelholkar på Skogsgrynnan hittades mellansorkar 15.4.2021, gissningsvis efterlämningar av en pärluggla.

na, d.v.s. de viktiga vinterkvarteren. För framgångsrik övervintring krävs därtill ett skyddande snötäcke med frostfri mark för att mellansorken skall komma åt växternas näringslagrande underjordiska delar.

För skogssorkens del minskar förekomsten ju längre ut i skärgården man kommer medan mellansorken ökar i antal. Vid växande mellansorkpopulationer drivs en del av mellansorkarna till mindre lämpliga habitat som albårdar och torra enrishedar där arten då kan leva sida vid sida med skogssorken. Åkersorken däremot saknas på områden som är bebodda av mellansork, sannolikt beroende på att den inte klarar av konkurrensen med mellansorken. Åkersorkens avsaknad kan också delvis bero på bristen på odlingslandskap i skärgården. Kostian betonar att han inte hittat åkersork på strandängar i Vasa skärgård trots att den är vanlig på öppna fält på fastlandssidan, samt att samma situation råder i Vittisbofjärds skärgård. Längre söderut, i Luvia, där mellansorken saknas, förekommer däremot åkersorken frekvent på strandängar.

Enligt källor hänvisade till i Kostian (1968, 1970) verkar mellansorken konkur-

Figur 5. Kan skärgårdens isolerade mellansorkbestånd, som genetiskt hör till den nordeuropeiska stammen, ha spridit sig hit med det ryska kavalleriets hästfoder på 1800-talet? På Valsörarna finns ett minneskummel för ryska arméns fälttåg över Kvarken i mars 1809. Över 3 000 man med hästar tågade då över isarna och många omkom av köld och andra umbäranden. Äbbskäret 7.3.2026.

rera ut åkersorken i norra Finland åtminstone från de bästa habitaten, och liknande observationer finns i norra Sverige och i Norge. I kontrast till detta spekulerar Brunhoff m.fl. (2006) att mellansorkens avsaknad på den norska fastlandskusten och på vissa större öar i nordvästra Norge, där åkersorken är vanlig i för mellansorken lämpliga miljöer, har med konkurrens med åkersorken att göra. Kostian diskuterar inte mellansorkens avsaknad på fastlandskusten, men den kan sannolikt ha samma orsaker som i innerskärgården, d.v.s. brist på kombinationen av lämpliga vinter- och sommarhabitat. Därtill är det inte otänkbart att konkurrensen med andra gnagare än åkersorken kunde spela en viss roll på fastlandet, t.ex. med större skogsmus (*Apodemus flavicollis*) eller brunråtta (*Rattus norvegicus*) (Paa Hellstedt, pers. komm.).

Slutreplik

Mellansorken har inte dokumenterats längs Västerbottens kust, där den eventuellt kunde förekomma kring Holmögadd eller t.ex. på Stora Fjäderägg. På svenska Art-

portalen (artportalen.se) finns endast en åkersork rapporterad på Holmöarna, en död hona hittad 2014 just på Stora Fjäderägg. Hur sorken är artbestämd framgår inte. Detta enda inrapporterade fynd indikerar en uppenbar kunskapsbrist. De nya säkerställda fynden på Valsörarna är endast 25 km från Holmögadd, som alltså inte skulle vara avsevärt mer isolerat än vad Norrskärsarkipelagen är från övriga mellansorkförekomster.

I Artportalen finns också ett annat intressant fynd av åkersork, på Rödkallen i Luleå, som utan vidare är värt att utvärdera ifall exemplaret inte artbestämts utgående från tänderna. Det lönar sig att hålla ögonen öppna och att i fortsättningen ta till vara alla små däggdjur som hittas döda på Valsörarna och ute i ytterskärgården på båda sidorna om Kvarken för att öka kunskapen om deras förekomster i ytterskärgården. Naturhistoriska museet LUOMUS i Helsingfors tar gärna emot exemplar, och även Ostrobothnia Australis kan bistå med artbestämning eller vidareförmedling.

Tack till Henry Pihlström, Paavo Hellstedt, Petter Bohman och Thomas Lilley för diskussioner och kommentarer.

Referenser

Brunhoff, C., Glabreath, K. E., Fedorov, V. B., Cook, J. A. & Jaarola, M. J. 2003: Holarctic phylogeography of the root vole (*Microtus oeconomus*): implications for Late Quaternary biogeography of high latitudes. — Mol. Ecol. 12: 957–968.

Brunhoff, C., Yoccoz, N. G., Ims, R. A., Jaarola, M. 2006: Glacial survival or late glacial colonization? Phylogeography of the root vole (*Microtus oeconomus*) in North-West Norway. — J. Biogeogr. 33: 2136–2144.

Hellstedt, P. & Laaksonen, J. 2025: Suomen pikkunisäkkäät – Hiiret, myyrät, päästäiset ja sopulit. — Tammi, Helsinki, 320 pp.

Kostian, E. 1968: Vaasan saariston pikkunisäkäsfaunan kvantitatiivista suhteista. — Luonnon Tutkija 72: 147–153.

Kostian, E. 1970: Habitat requirements and breeding biology of the root vole, *Microtus oeconomus* (Pallas), on shore meadows in the Gulf of Bothnia, Finland. — Ann. Zool. Fennici 7: 329–340.

Petrova, T. V., Lissovsky, A. A., Bodrov, S. Y., Kuular, A. V., Putintsev, N. I., Bariushaa, M., Abramson, N. I. 2025: Reconstruction of Pleistocene evolutionary history of the root vole *Alexandromys oeconomus* (Cricetidae, Rodentia) in Northern Asia. — Diversity 17: 497. https://doi.org/10.3390/d17070497

Wistbacka, R., Isakson, E. & Reunanen, P. 2018: Kartering av ejderns kläckningsframgång på Valsörarna år 2017. — OA-Natur 20: 26–32.